

Diyab Ağa (Yıldırım) (1852-1935)

Diyap Ağanın aile şeceresi, Oğuzların Bozok kolu Günhan oğullarının Bayat boyuna kadar giden Türkmenlere dayanmaktadır. Hoca Ahmet Yesevi ile de akrabalık bağları bulunmaktadır. Aile şeceresine göre Şeyh Hasan Onar ve Şeyh Ahmet Tavail, Ahmet Yesevi Dergâhında 16 yıl eğitim aldıktan sonra Hacı Bektaş'ı Veli'den yaklaşık 50 yıl evvel yanlarında 40 kalender dervişle birlikte 1186 yılında bir yol izinnamei ile Horasan'dan Irak Bağdat Suriye yoluyla Anadolu'ya gönderilmişlerdir. Anadolu'da bu tarihlerde hâkim olan Selçuklu Devleti'nin sınır bölgesi olan Fırat boylarında günümüzdeki adıyla önce Elâziğ ili Baskil ilçesi Şeyh Hasan köyüne sonra da Malatya ili Arapkir ilçesi Onar köyüne yerleşmişlerdir. Şeyh Ahmet Tavail, Şeyh Hasan köyünde kalırken Şeyh Hasan Onar, Onar köyünde yaşamaya başlamıştır. Yol iziname belgesi hali hazırda Ovacık'ta yaşayan Şeyh Hasan Onar Ocağı mensuplarının uhdesindedir.

Şeyh Hasan Onar üç eşi olup ilk eşinden Şeyh Bahişiş Elâziğ Baskil Adaf (Kumlu tarla) köyüne, ikinci eşinden gelen çocukları Ovacık Munzur bölgesine, üçüncü eşinden gelen çocukları da Malatya Arapkir'de Onar köyüne yerleşmişlerdir. Onuncu göbekten torunu olan Şeyh Hasan'ın Abbas (Abbas uşağı), Ferhat (Ferhat uşağı), Karabali (Karabali uşağı), Laçın (Laçın uşağı) ve Kırğan (Kırğan uşağı) olmak üzere beş koldan soyu devam etmiştir. İşte Diyap Ağa, Şeyh Hasan Ailesinin Ferhat uşağı aşiretine mensup olup doğum tarihi net olarak bilinmemektedir. TBMM Yasama Dönemi Milletvekillerinin Özgeçmişlerine göre doğum tarihi 1859 olmasına rağmen, diğer bazı kaynaklara göre de 1852'dir. Dersim ile ilgili detaylı araştırmalar yapan tarihçi Hasan Kudret Yesevi kendisi ile yapılan görüşmede "Yesevi'ye İkrar Verenler" adlı eserinde de belirttiği üzere 1831 'de Dersim'e bağlı Hozat'ta doğmuş olduğunu ifade etmiştir. Diyap Ağanın torunlarına göre de bu tarihin 1846 olması muhtemeldir. Sonuç itibari ile torunlarına göre vefat ettiğinde 100 yaşının üstünde olduğundan hareketle 1831 tarihinin gerçek doğum tarihi olduğu varsayılmıştır.

Hâlihazırda Tunceli'de yaşamakta olan Diyap ağanın torunu Ali Enver Yıldırım, aile şeceresi hakkında Biz Alevi Türkmen'iz, Şeyh Ahmet Yesevi 'nin soyundan özbeöz Türk'üz demektedir. Dedesinin ismi olan Diyap'ın da Türkçe olduğunu ve soy olarak Horasandan gelip Hozat bölgesine yerleştiklerini ifade etmektedir.

Diyap Ağa ile birlikte I. TBMM'ye mebus olan Hasan Hayri Bey de aynı düşüncelere sahip olup 1921'de TBMM'de yaptığı konuşmada "Harezmi'den gelen ve Türkçe konuşan atalarına Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat'ın yerleşme izni verdiğini, Yavuz Sultan Selim zamanında Alevi Türklerin Dersim dağlarına çekilmek zorunda kaldıklarını kendilerini gizlemek için Kürtçe öğrendiklerini bu süreç içinde Türkçeden uzaklaştıklarını anlatmıştır. Zaten birçok kaynağın yanı sıra ailenin anlatımı da bu yöndedir. Diyap Ağanın hâlihazırda (2024) Elâziğ Milletvekili olarak mecliste milletvekili olan torunu Gürsel Erol da söze "biz Horasan Türküyüz" diyerek başlamaktadır.

Diyap Ağa Türkiye tarihinde daha çok 23 Nisan 1920'de açılmış olan I. TBMM'nin Dersim mebusu kimliği ile bilinmektedir. Yakın Türkiye tarihinin en önemli olaylarının birçoğunu yaşamış ya da yakından tanık olmuş olan, Dersim doğumlu Diyap Ağanın I.Meclisin vatanseverlik ve sorumluluk almak gibi birçok özelliğine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yerinde ve zamanında müdahaleleri ile devlet için çoğu zaman risk içeren problemleri yine devletin birliğine hizmet edecek tarzda çözmeye çalışmıştır. Bu görevlerden ilki 1848'de Dersim Sancağının yeniden düzenlenmesi akabinde Koçgiri 'nin yeni bir düzenleme ile Zara'ya bağlanmasını müteakiben Diyap Ağanın 1855 yılı başlarında Sultan Abdülmecid'in iradesiyle Zara Kazasına müdür olarak görevlendirilmesidir.

Diyap Ağanın 1895-96 yıllarında Vilayet-i Sitte bölgesinin pek çok noktasında başlayan Ermeni ayaklanmaları karşısındaki tutumu da önemlidir. Çarlık Rusya'sı ile iş birliği içinde olan bazı Dersim aşiretleri, Erzincan'daki bu

ayaklanmalardan istifade ederek köylere saldırmaya başlamıştır. Diyap Ağa ve aşireti bu siyasi karmaşa sürecinde Osmanlı Devleti'ne bağlı kaldıkları gibi isyancı Ermenilerin tutuklanarak devlete teslim edilmesini sağlamışlardır. Babı Ali Sadaret Dairesinden 7 Temmuz 1307 tarihli Amedi-i Divan-ı Hümayuna gönderilen yazıda bu konuya temas edilerek Diyap Ağa ve Elâziğ valisinin Ermeni tedhişçilere karşı mücadelelerinden dolayı mükâfatlandırılması istenmektedir. Aynı tarihlerde günümüzde Çemişgezek'teki Gözlüçayır, eski ismi ile Ermeni Ekrek köy halkı, güvenliklerinin temini için Diyap Ağa'dan yardım istediği için daha sonra bu köye yerleşmiştir. Aile mensuplarında hali hazırda bu köyle ilgili tapu öncesi satın alma senetleri mahfuzdur. Diyap Ağa ve aşiretinin Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması bölgedeki olayların daha da vahim bir noktaya doğru evrilmesine mâni olmuştur. IV. Ordu Komutanı Müşir Zeki Paşa'nın raporlarında Ermeni isyanlarının yoğunlaştığı günlerde Dersim aşiretlerinin çoğunun devlet yanlısı olduğu ifade edilmekte olup net bir şekilde bu durum anlaşılmaktadır.

I. Dünya Savaşı sırasında Rusların Güneydoğu Anadolu'da ilerlemeye başlaması karşısında Harbiye Nazırlığı, bölge halkından destek almaya karar vermiştir. Bu amaçla III. Ordu ile II. Orduyu birbirlerinden ayıran Kemah'ın güneyinden daha güneydeki Hozat'a kadar Seydanlı, Şeyh Hasanlı ve Batı Dersim'e kadar bölge aşiretlerinden milis grupları teşkil edilmeye başlanılmıştır. Aynı şekilde doğuda Pülümür ve Mazgirt istikametine doğru Hasenanlı Nazmiye Doğu Dersim ve Ekrek aşiretlerinden de benzeri şekilde milis grupları teşkil edilmiştir. Ekrek'de yaşayan Diyap Ağa'nın aşireti de işte bu milis grupları içinde yer almıştır. Aynı tarihlerde İngiliz ve Fransızlar bölge aşiretlerini para ile yanlarına çekmeye çalışırken Diyap Ağa ve aşireti para vb. bütün cazip teklifleri reddetmişlerdir. Rusların bölge Ermenilerin desteğinde Pülümür'ü işgal etmelerini müteakiben de Diyap Ağa, kızı Elif ile evli olan damadı Seyit Rıza ile Ruslara karşı Erzincan dağlarında milis grupları ile direnişe devam etmiştir. Kazım Karabekir, Dersim raporunda bunu doğrulamakta ve Dersim aşiretleri savaşın sonlarına doğru Pülümür cihetindeki Rus askerlerine karşı hakıyla müdafaada bulunmuş ve Ruslara zarar vermiştir demektedir. Aynı raporda, Batı Dersim: Ferhat Uşağı: Hanşarlı Küçük Ağa, Çemşid Seyithan, Yukarı Abbas Uşağı, Seyit Rıza, büyük biraderi Seyit Ağa ve Debbağ ağa çevresinde etkilidir denilmektedir ki, Debbap Ağa ile kastedilen Diyap Ağadır.

Kürt Teali Cemiyeti mensubu Baytar Nuri Dersimi anılarında, kendileri gibi Osmanlı Devleti'ne ihanet etmeyen Dersim aşiretlerini ağır eleştirilerle zikretmekte olup bunların başında Ferhatuşağı Aşireti gelmektedir. Bu süreçte Diyap Ağanın mensubu olduğu Ferhatuşağı aşireti, Dersim'in en güçlü aşiretlerinden birisi olup isabetli bir tercihle Osmanlı Devleti'ne destek olmuştur. Zaten, Rusya'da Bolşevik ihtilalinin başlamasıyla, Anadolu'daki Rus ilerlemesi de sona ermiştir. Müteakiben de Rusya'da iktidara gelen geçici Kerenski *Hükûmeti ve Osmanlı Devleti arasında* 18 Aralık 1917 tarihinde Erzincan'da mütareke imzalanmıştır. Ancak bu asayiş boşluğundan istifade eden Ermeniler Ruslardan kalan silahlarla bölgede şiddetli mezalime başlamıştır. Erzincan, Pülümür, Tercan, Erzurum, Varto, Hınıs ve Pasinler'de sözde hükümet merkezleri kurarak yerli Kürtleri göçe zorlamaya başlamışlardır. Ermeni işgali altındaki bölgelerde, Yarbay Deli Halit Beyle birlikte Seyit Rıza ve Diyap Ağa da milis kuvvetleriyle mücadeleye devam etmiştir. Osmanlı Devleti Seyit Rıza ve Diyap Ağa'yı bu mücadeledeki desteklerinden dolayı madalya ile ödüllendirmiştir.

1918 Mart ayı sonunda başlayan Osmanlı askerî harekâtı neticesinde Ermeni işgali altındaki Doğu ve Güneydoğu Anadolu tamamen kurtarılmıştır. Böylece Malatya, Diyarbakır, Elaziz, Urfa ve Anadolu'nun sair mıntıkalarına hicret eden %5 oranında Kürt halkı memleketlerine geri dönmeye başlamıştır. Ancak savaşın sonu da gelmiş ve 30 Ekim 1918'de imzalanmış olan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti mağlubiyeti kabul etmiştir.

1915'te Sevk ve İskân kanunu ile göç ettirilmiş olan Ermenilere Mondros Mütarekesi'ni müteakiben geri dönme imkânı

verilmiştir. Bu dönemde Diyar Ağa zor günler yaşamaya başlamıştır. İşgal altında olan Anadolu'da güvenlik güçleri, devleti taraftarı olan kişileri ve aşiretleri korumada yeterli olamadığı için 1895 isyanında Ermeni tedhişçileri emniyet güçlerine teslim ettiği için Ermeni komitacılar Diyar Ağa'nın konağını basarak öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Diyar Ağa, bu saldırıdan sadık yakınlarının yardımı gelmesi sayesinde kurtulmuştur. Ancak kendisini öldürmek isteyenleri öldürmek ya da emniyet güçlerine teslim etmek yerine bu defa serbest bırakılmalarını istemiştir. Mütareke sürecinin hangi istikamette gelişeceğini tahmin edilemediği o günlerde böyle bir karar almasının akıllıca olduğunu söylemek mümkündür.

Mondros Mütarekesi maddelerini istedikleri gibi yorumlayan İtilaf Devletleri tarafından işgal ve tutuklamaların yoğunlaştığı o karanlık günlerde Diyar Ağa ve aşiretinin tercihinin yine millet ve devletten yana olduğu görülmektedir. Tek fark hangi merkezin yanında yer aldıkları hususudur. Aile bireylerinin verdiği bilgiye göre, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçtikten sonra Diyar Ağa tarafından dikkatle takip edilmiş ve İstanbul Hükûmeti yerine nereye destek verilmesi gerektiği netleşmiştir. Erzurum Kongresi'ni müteakip Temsil Heyeti'ne yönelik tehditler artmış ve Nutuk'ta da anlatıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa'ya Sivas'a giderken Erzincan yakınlarında Dersim aşiretleri tarafından pusu kurulacağı bilgisi ulaşmıştır. Bu nedenle Sivas'a gitmemesi tavsiye edilmişse de böyle bir kararın Millî Mücadele'ye büyük zarar verileceğini düşünerek reddetmiştir. Diyar Ağa'nın ailesine göre Elâzığ valisi Galip Bey, Dersim'in en güçlü aşiret ağalarından Haydar Ağa ile görüşerek, yüklü bir para karşılığında Mustafa Kemal Paşa'nın pusuya düşürülerek öldürülmesini istemiştir. Ancak o, aksine hareket ederek, Mustafa Kemal'in güvenli bir şekilde yola devam etmesini sağlamış ve meclise mebus olması teklif edildiğinde de kardeşi Diyar Ağayı önermiştir. Öte yandan belgeler bu konuyu tam olarak bu şekilde desteklememekle birlikte Sivas ve Erzurum kongrelerinde 250 Zaza, Mustafa Kemal'e gönüllü koruyuculuk yapmış olduğu için Ferhatuşağı özelinde anlatılan olayların en azından özünün doğru olduğuna hükmetmek gerekmektedir. Çünkü Zazaların büyük bir çoğunluğu Dersim'de yaşamaktadır. Yıldırım ailesi de Dersim'den Mustafa Kemal'i korumak amacıyla Erzurum'a atlıların gittiğini doğrulamaktadır

TBMM I. dönem milletvekilliği seçiminde Diyar Yıldırım (Diyar Ağa), Mustafa Öztürk (Meço Ağa), Abdülhak Tevfik Gençtürk, Mustafa Zeki Saltık, Ahmet Ramiz Tan Dersim milletvekili olarak seçilmiştir. Hasan Hayri Kanko ise Osmanlı Mebusan Meclisinden TBMM'ye katılmıştır. Diyar Ağa'nın mebus olarak temsil etmekte olduğu Dersim dikkat çekici bir bölge olup, özellikle etnik kimlik ve dinî inanış açısından günümüze kadar birtakım tartışmaların merkezinde olmuştur. 1920 yıllarının siyasi sosyal şartları dikkate alındığında milletvekili olmayı kabul etmenin herhangi bir imtiyazı şöyle dursun ciddi fedakârlık ve vatanseverlik gerektirdiği bilinmekte olup, böyle bir dönemde altı milletvekili ile Dersim'in Milli Mücadele'ye vermiş olduğu destek üstünde önemle durulması gereken bir konudur. TBMM'nin en önemli amacı Misak-ı Milli ile çizilen sınırlar içindeki yurt topraklarını işgalden, hilafet ve saltanatı düşman baskısından kurtarmak olup, ucunda ölüm olan bir yola çıkılmıştır. Bu nedenle de elbette vatansever ve fedakârlık gibi özelliklere sahip olan kişiler mebusluğu kabul ederek Ankara'ya gelmişlerdir.

Gazeteci Enver Behnan'ın (Şapolyo)'nın 27 Temmuz 1931'de Yeni Gün'de yayınlanan "İlk Millet Meclisinin Yüz Yaşındaki Mebusu Anlatıyor" başlıklı röportajında Diyar Ağa milletvekili seçilmesini, "Bizim memleket ahali Kürt'müş, orada bir Kürt Hükûmeti kuracaklarmış, bunu duyunca kızdım. Biz Kürt değiliz, biz Türk'üz. Türklük tehlikeye düştü. Kurtuluş Savaşı'na katıldım. Allah Büyük Gazi'ye çok ömür versin, kıymetini bilelim" sözleri ile anlatmıştır. Bu görüşme sırasında doğum tarihinin 1831 kabul edilmesi halinde hakikaten de 100 yaşında olması gerekmektedir. 23 Nisan 1920'de TBMM'ye iştirak ettiğinde de 89 yaşındadır.

Söz konusu röportaj Diyar Ağayı tanımak açısından çok önemli mesajlar içermektedir. Nasıl Mebus çıktığı sorusuna ise "Gâvur Anadolu'yu sardı: Hepimizi bir düşünce aldı. Din ve diyanet ırz ve namus. Türklük tehlikeye düştü. İştittik ki Erzurum taraflarında cankurtaran bir Paşa çıkmış. Meclis kuracakmış. Onu hep gözledik. Öğrendim ki bu Paşa'nın adı Mustafa Kemal imiş. Onun büyük yüzünü görmeğe can attım. Fakat o zaman olmadı. Sonra Sivas'a oradan da Ankara'ya gelmiş. Bu zaman bizden iki mebus istedi. Herkes korktu, ihtiyar halimle vatani kurtaranların yanına koşmayı, hatta başımı bile vermeyi göze aldım. " Bana "gitme ölürsün" dediler. "Zaten herkes mahvoluyor, varam, gidem, onlara ulaşam, hep beraber ölek" dedim... Ben yanımda bir uşağım, atlara atladık, Elaziz'e geldim. Elaziz'de bana harcırah verdiler. Oradan bir yaylı araba tuttum. Malatya, Sivas, Kayseri yolu ile on sekiz günde Ankara'ya vardım". Cevabını vermiştir.

I. TBMM'nin açıldığı 1920 yılı Ankara'sı mahrumiyetler içindedir. Ankara'ya gelen mebusların yatması için şehirde uygun otel bulunmadığı için II. Abdülhamid döneminde inşa edilmiş olan Muallim Mektebi (Darülmualimin)'de kalmaktadırlar. Diyar Ağa da önce Taşhan'da bir müddet ikamet ettikten sonra Mehmet Akif(Ersoy) ve benzeri birçok milletvekili gibi Hacı Bayram'da bir ev tutmuştur.

Millî Mücadele'nin bu aşamasında bir taraftan işgallere karşı mücadelenin hazırlık aşaması devam ederken bir taraftan da ülke problemleri Meclisin gündemine gelmeye devam etmektedir. 29 Kasım 1920'de Diyar Ağa ve arkadaşları, Dersim'in içinde bulunduğu sıkıntıların çözümünü içeren bir önergeyi meclise sunmuşlardır. İlgili önergede, 600 yıllık Osmanlı Devleti'nin en büyük iç meselelerinden birisinin Dersim vukuatı olduğu, araya giren kişiler yüzünden çözülmesi imkânsız bir sorun hâline geldiği söylenerek, bu vukuatın aslında kötü idare, açlık, beceriksizlik ve bu fırsatlardan istifade eden mütegalibenin gayrimeşru teşviki ve makamlara yalan yanlış ihbarda bulunmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Önergede TBMM'nin bu dört meseleye çözüm bulması halinde Dersim muammasının %90 halledileceği de belirtilmiştir. Bu önergede özellikle Dersim'de terk edilmiş toprakların aşiret mensuplarına Ziraat Bankasına borçlanmak suretiyle uygun fiyatlarla dağıtılmasının talep edilmiş olması dikkat çekicidir. Aynı zamanda Dersim'de parça parça okul inşasına başlanması istenmiştir. Önergede Dersim Milletvekilleri Diyar Ağa, Hasan Hayri Kanko ve Mustafa Bey'in imzası vardır. Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşanın da desteklemiş olduğu bu önerge, ne kadar tatbik edilmiştir ya da ne kadarı gerçekleşmemiştir bu konu hakkında destekleyici bilgiye ulaşılamamıştır.

Meclisin açılmasını müteakip Anadolu'nun muhtelif kesimlerinde birbirini takiben isyanlar başladığında mebusların çoğu, isyancılarla görüşmek üzere hazırlanan nasihat heyetleri içinde yer almaya başlamışlardır. Alişer Efendi liderliğinde Ekim 1920'de başlayıp Alişan Bey ve Nuri Dersimi 'nin desteği sayesinde Haziran 1921'e kadar devam eden Koçgiri İsyanının, Dersim Aşiretlerine sirayet etmesine Dersim mebuslarının çabaları mâni olmuştur demek mümkündür. Mustafa Kemal Paşa, Dersim milletvekillerini arabulucu olarak Alişan Bey'i ikna etmekle görevlendirdiği gibi aynı zamanda Temyiz Mahkemesi üyelerinden Şefik Bey başkanlığında bir Nasihat Heyeti de 19 Mart 1921'de Boğazviran köyünde Alişan ve Haydar Beylerle görüşmüştür. Bu çabaların sonunda 17 Haziran 1921'de Alişan Bey ve onunla hareket edenlerin teslim olmasıyla Koçgiri İsyanı bastırılmıştır. Diyar Ağa ile aynı dönemde mebus olan Hasan Hayri (Kanko) de isyanın bastırılmasında TBMM'ye destek olmuşlardır.

Diyar Ağa'nın kişiliğini en iyi yansıtan olaylardan bir diğeri de 24 Temmuz 1921 tarihleri arasında yaşanmış olan Kütahya-Eskişehir Muharebesi mağlubiyeti sonrasındaki tavrıdır. Damar Arıkoğlu Hatıralarım adlı eserinde Meclisin daha güvenli olan Kayseri'ye naklinin tartışıldığı ve sınırların son derece gergin olduğu gündemde ömründe yemin merasiminden başka kürsüye çıkmayan, hususi meclislerde bile çok az konuşan Dersim Mebusu Diyar Ağanın da söz

aldığını şöyle anlatmaktadır. “Dersim’in TBMM’ye devam eden iki mebusu vardır; birisi Diyar Ağa, diğeri Mustafa ağadır. Kürsüye çıkan Diyar Ağa, uzun boylu, beyaz benizli, iri kemikli, büyük gözlü, hemen hiç makas değmemiş bıyıkları, sakalına karışmış, göbeğine yaklaşan uzun bir sakal, başında aşiret örgüsünden renkli bir külâh, üzerinde kulaklarına kadar dayanan kat kat sarılmış sarı nakışlı bezden bir sarık, çuha şalvar, bazen de üç etekli bir zıbın (entari). Çam yarması gibi müşekkel bir adamdır. Dev bakışlı heybetli gözleriyle meclisi bir kere süzdükten sonra söze başlayıp, Efendiler! Biz buraya kaçmaya mı geldik, yoksa kavga ederek ölmeye mi geldik? Demiş ve vakur ve korkusuz adımlarıyla kürsüden ayrılmıştır.” İşte Diyar Ağanın birkaç kelimeye sığdırdığı bu veciz hitabesi, mebusları bir kat daha heyecana getirerek, sürekli alkışlarla desteklenmiştir. Elbette ki Meclisin geneli de aynı kanaattedir ve Ankara’da kalma yönünde karar verilmiştir. Yıldırım ailesine göre, Diyar Ağa sonraki yıllarda bu konuşmasını, Yunanlıların Ankara’ya doğru yaklaşması üzerine ay gibi parlayan bir Kemal vardı ve biz o liderin peşinden gidiyorduk şeklinde anlatmıştır. Biz buraya kaçmak için gelmedik, buyurun isteyen gidebilir biz burada kalacağız öleceğiz düşüncesindedir. Atatürk bu nedenden dolayı Diyar Ağa’ya ayrı bir hürmet göstermiştir.

1922 sonbahar aylarında TBMM’yi farklı birisi ziyaret etmiştir. Bu İngiliz gazeteci Grace Ellison olup meclise girebilen ilk kadınlardandır. İşte bu ziyarette Başkumandan milletin nasıl yaşlısı ve genciyle Milli Mücadele’ye iştirak ettiğini kanıtlamak için Diyar Ağa ile Grace Ellison’u tanıştırmıştır. Diyar Ağa hayatında ilk defa batılı bir kadın ile tanışmış olmanın mahcubiyeti ile çok da konuşamamıştır. Daha sonra tatlı şakalara neden olacaktır bu durum. Kendisi de yıllar sonra bu olayı şöyle anlatacaktır: “Meclis dağıldı, dışarı çıkıyordum, Kara Bekir kolumdan tuttu beni riyaset odasına götürdü. Hep Paşalar ayakta idiler, aralarında güzel bir kadın gördüm. Paşa Hazretleri dedi ki: — Ağa bu kadın seni sevmiş! Dedi. — Kadın elimi tuttu. Bende yüzüne bakarak şu beyti söyledim: Sev seni seveni hâk ile yeksan etse de. Sevme seni sevmeyeni Mısır’a sultan etse de. Hep gülüştüler. Kadın resmimi istedi: “yarın gel yan yana bir resim çıkararak” dedim. Bir daha görünmedi.”

Diyar Ağa’nın tarihî konuşmalarından bir diğeri de Kasım 1922’de Lozan’a gidecek olan heyet teşkil edilirken bu heyette mutlaka bir Kürt temsilcinin de bulunması konusunun konuşulduğu oturumda gerçekleşmiştir. Diyar Ağa Efendiler kusura bakmayınız ben ihtiyarım diye başladığı sözlerine, “...hepimiz biliyor ve söylüyoruz ki, dinimiz, diyanetimiz, aslımız ve neslimiz hep birdir. Bizim içimizde ayrılık, gayrılık yoktur. İsmimiz de dinimiz de Allah’ımız da birdir. Allah doğrunun muinidir. Bugün dinimizde, diyanetimiz de kitabımız da hep birdir... Allah muinleri olsun. Hangisini münasip görmüş ise öyle etsin. Hamdolsun gidenler dinini, diyanetini bilir adamlardır. Heyet içinde bulunanlar, zannedirim, kendi dinine, diyanetine hıyanet etmek istemez. Hepimiz biriz. Ne Türklük ne Kürtlük davası vardır. Hep biriz, kardeşiz. Bir kişinin beş on oğlu olur. Biri Hasan, biri Ahmet, biri Hüseyin, biri Mehmet isimli olabilir. Fakat hep bir insandırlar. Biz de öyleyiz demiştir. Alkışlarla devam ettiği bu konuşmaya yoksa ayrı gayrımız yoktur. İsmimiz Hüseyin, Mehmet. Hepsi bir ananın, bir babanın oğludurlar. Dinleri, diyanetleri, kabileleri birdir. Ama düşmanlar bizi birbirimize sardırarak için tuzaklar kuruyorlar. Sen öylesin, ben böyleyim, filan diye hile yapıyorlar. ...Birbirimizle iftihar ederiz. Biz bir kardeşiz. Bizim dinimiz, diyanetimiz birdir...” sözleriyle devam etmiştir.

Diyar Ağa bu sözleriyle, Lozan heyetine destek verdiğini ifade ederken, bir taraftan da emperyalistlerin yüzyıllardır devam etmekte olan parçala, böl, hükmet politikalarına karşı millî birlik ve bütünlük mesajları vermiştir. Bu nedenden dolayı Diyar Ağa’nın aziz hatırası, millî birlik ve bütünlük karşıtı olan kişi ve odakların hali hazırda birçok saldırı ve iftiralara maruz kalmakta ve bir mütegalibe olarak suçlanmaktadır. Hâlbuki Diyar Ağa’nın diğer Dersim mebuslarıyla ortak Dersim’de yapılacak bayındırlık ve eğitim tesisleri için bütçeye 500 bin lira ödenek konması için verdikleri kanun bunun tersini göstermektedir. Bu teklif, 8 Mart 1923’te layiha encümenine yollanmıştır. Bu da Diyar Ağa’nın

bölge halkının refahı ile yakından ilgilenmekte olduğunun açık delilidir. Aynı toplantıda Diyar Ağa ve bazı arkadaşları tarafından verilen Dersim'in güvenlik ve asayişinin sağlanması ile Elaziz-Dersim Erzincan yolunun yapımının yollar idaresine verilmesi konusundaki önerileri İçişleri ve Bayındırlık Bakanlıklarına gönderilmiştir. Bütün bunlar Lozan Barış Konferansı görüşmelerinin kesildiği o gergin günlerde dahi Diyar Ağa'nın kalbinin Dersim ve Dersim halkı için çarpmakta olduğunu göstermektedir. Dersimliler il oluşlarını da o dönemdeki başta Diyar Ağa olmak üzere Dersim mebuslarının çabalarına borçludurlar.

Diyar Ağa,15 Nisan 1923'te son oturumunu yaptıktan sonra I. TBMM sona erdiği için Dersim'e dönmüştür. Kendisi okuma yazma bilmesede harf inkılabından sonra Latin alfabesine kısmi de olsa aşina olmuştur. Eğitilmiş olmasa da aydın bir dünya görüşüne sahip olduğu ifade edilen Diyar Ağa, şahsi bütçesinden ücretini karşılayarak köye hocalar getirmiş ve okuma yazma seferberliği başlatarak aşiretinin daha bilinçli olmasına çalışmıştır. Köyde yaşlılarda bile okuryazarlık oranının % 98 oranında yüksek olmasının sebebi, Diyar Ağa dönemindeki bu uygulamalara kadar gitmektedir.

Diyar Ağa'nın devlete hizmetleri Milli Mücadele dönemi ile sınırlı kalmamış daha sonrasında da devam etmiştir. Nitekim daha önceki isyanlarda olduğu gibi Diyar Ağa ve benzeri Dersimliler sayesinde bu tehlike de bertaraf edilmiştir. 1926'da dört yıllığına Elâzığ İl Genel Meclisi ve Daimî Encümen üyeliğine seçilmiş ve hayatını çiftçilik yaparak ve de emekli maaşı ile devam ettirmiştir. Diyar Ağa (Yıldırım), Millî Mücadele'de TBMM mebusluğu ve Temsil Heyeti üyeliği yapmış olanlar, ancak 1948 yılında yapılan düzenleme ile emekli maaşı alma hakkını kazanmış oldukları için bu haktan faydalanamamıştır. Ancak, Diyar Ağa (Yıldırım)'ın Enver Behnan Şapolya ile yapmış olduğu görüşmede de ifade ettiği üzere 1931'de emekli maaşı bağlanması için Ankara'ya gelmiştir. Sonuç olarak da Cumhurbaşkanı Atatürk'ün desteği ile cüzi miktarda da olsa Zara Kaza müdürlüğü yapmış olduğu için emekli maaşı almaya hak kazanmış olduğu ifade edilmektedir. Torunu Veli Yıldırım'a göre Atatürk Millî Mücadele dönemi milletvekilleri ve Temsil Heyeti üyelerinin bu durumunu dikkate alarak daha sonraki yıllarda miri araziden uygun olan bölgelerde tarla vb. vermek istemişse de Diyar Ağa (Yıldırım) bir daha Ankara'ya gidemediği için böyle bir haktan istifade edememiştir.

Farsça bilen Diyar Ağa 1935 yılında 104 yaşında vefat etmiştir. İki farklı eşi vardır. Nikâhsız eşinden olan çocukları da nikâhlı eşi üstüne kaydedilmiş olup Veli, Mahmut, Hüseyin, Hasan, Süleyman, Elif ve Nare adlarında beş erkek iki kız çocuğu olmuştur. Çocukları Soyadı Kanunu'ndan sonra "Yıldırım" soyadını almıştır. 1937 Dersim Tedip harekâtında oğullarından birisi iftira sonucunda ölmüştür. Aynı şekilde iki kızı ve bir torunu da bu harekât sırasında ölmüştür. Tüm bu olaylar, yerli hasım ailelerin inanılmaz iftira, tuzak ve güvenlik güçlerini yanıltmaları sonucunda yaşanmıştır.

Atatürk'e atfen, Diyar Ağa'ya Dersimi terk et denildiği ve dolayısıyla da Dersim harekâtının önceden planlandığı iddia edilmektedir. Büyük halasından doğrudan doğruya bu konuyu dinlemiş olan Veli Yıldırım, böyle bir teklifin yapıldığının aile arasında konuşulduğunu, fakat zamanının bilinmediğini söylemektedir. Mustafa Kemal Paşa ile Diyar Ağa'yı aynı otomobilde gösteren tarihî bir resimden hareketle bu konuşmanın, Millî Mücadele'nin zaferle bittiği günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın Diyar Ağa'yı da yanına alarak otomobili ile Eskişehir'e yolculuk yaptığı sırada gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Enver Behnan'ın röportajında da bu yolculuktan bahsedilmekte ve Mustafa Kemal Paşa'nın, Diyar Ağa'ya yol boyunca beğeneceği bir yer olursa ailesi ile burada iskân edilme imkânı verileceğini söylediği teyit edilmektedir. "Dedem bu konuyu Dersim'e dönüşte beş oğlunu çağırıp istişare ediyor ve kararlarını sonra iletmesini istiyor" diyen Veli Yıldırım, bir süre sonra beş oğlunun kendi dedesi hariç, Dersim'den ayrılmayı kabul etmediklerini

ifade etmektedir. Diyar Ağa, bu kararı çocuklarına bırakmış olduğu gibi aslında kendisi de çok istekli olmadığı için bu teklifi reddetmiştir. Veli Yıldırım'a göre, çocuklarının kabul etmesi halinde Diyar Ağa, Eskişehir'e yerleşme niyetindedir. Günümüzde bu olay çarpıtılmakta ve Mustafa Kemal Paşanın Dersim'e yönelik çok ciddi zecri tedbirler almayı düşündüğü için Diyar Ağa ve ailesinin istedikleri bölgeye iskân edilmelerini teklif ettiği iddia edilmektedir. Ancak bu iddialar, tarihî gerçekler ile uyuşmamaktadır. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde, Diyar Ağa gibi benzeri şekilde Millî Mücadele'nin farklı noktalarında mücadele eden kişilere böyle teklifler yapmış olduğu bilinmektedir. Örneğin Yakup Şevki Paşa (Subaşı)'ya da Ankara'ya yerleşmesi teklifinde bulunmuştur.

Diyar Ağa yaşamı süresi içinde önce Ermeni ve sonrasında işgallere karşı ve müteakiben de Koçgiri ve Şeyh Sait isyanlarında daima devlet yanında olmuştur. Koçgiri isyanında nasihat heyeti içinde yer alarak bu problemin daha fazla büyümeden sona erdirilmesinde sorumluluk almıştır. Ancak günümüzde bu özelliklerinden dolayı özellikle Türkiye'nin bölünmesi için mücadele eden merkezlerin "ihamet" suçlamalarına hem kendi hem de ailesi maruz kalmaktadır.

Diyar Ağa'nın kimliği belirsiz kişilerce tahrip edilmiş olan mezarını yakın zamanda milletvekili torunu Gürsel Erol tamir ettirmiştir. Diyar Ağanın torunları günümüzde Tunceli, İstanbul ve Ankara'da yaşamaya devam etmektedir.

Selma YEL

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C XXVII. B.CXCV

TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C XXIV, B. CXXXII

TBMM Zabıt Ceridesi, D. I, C XXVII, B.CXCV

TBMM Albümü-1920-2010, 1.Cilt-1920-1950, Ankara 2019

Kitaplar

Abdülkerim, Günel, Gökçe, İstiklal Savaşında Ankara, Ankara 2007.

Akgül, Suat, Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler, İstanbul 1992.

Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk'ün Tamim Telgraf Ve Beyannameleri-IV- (Açıklamalı Dizin İle) Ankara 2006.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri-IV- (Açıklamalı Dizin İle) Ankara 2006.

Çakmak, Mehmet Akif, İlk Meclis- Yüzyıllar Süren Arayış- 1920-1923, İstanbul 2017.

Dersimi, Nuri, Kürdistan Tarihinde Dersim, Halep 1952.

Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Ankara 2015.

Golođlu, Mahmut, Millî Mücadele Tarihi –II Sivas Kongresi, İstanbul 2006.

Gökalp, Kağan-Bulut, Suat, Dersimin Gizlenmeye Çalışılan Gerçek İfadesi Dersimli Diyar Ağa, Ankara 2011.

Kansu, Mazhar Müfit, Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber I. Cilt, Ankara 1997.

Korkmaz, Mehmet, Deylem’den Dersim’e Dersimliler, Ankara 2012.

Osmanlı Bulut, Faik, Dersim Raporları, İstanbul 2005.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 76.

Zelyut, Rıza, Dersim İsyanları ve Seyit Rıza Gerçeđi, Ankara 2010.

Makaleler

Ayna, Bayram, “Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey’in Faaliyetleri”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2008, 5 (18).

Bakırcı, Dr. Fahri , “Meclis Üyelerinin Emeklilik ve Diğer Sosyal Hakları”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1121501>

Biröl, Nurettin, “1890-1900 Ermeni Ayaklanmalarının Erzincan’a Yansımaları ve İlk Ermeni İsyanları”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi ERZSOSD) X-I: [2017].

Cıvaoğlu, Güneri, “Ata’nın Hayatını Dersimli Kurtardı”, Milliyet, 27 Kasım 2009.

Çelik, Hacer, “Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu”, ÇTTAD, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz).

Güneş, İhsan, “Atatürk Dönemi Meclisleri (1920-1938)”, Atatürk’ün Doğumunun 125 Yılında Mustafa Kemal Atatürk Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (15-18 Mayıs 2006).

Şapolyo, Enver Behnan, “İlk Millet Meclisinin Yüz Yaşındaki Mebusu Anlatıyor”, Yeni Gün, 27 Temmuz 1931.

Yalçın, Soner, “Önyargılarınızın Tutsağı İseniz Bu yazıyı Hiç Okumayınız”, Oda, 19.12.2009.

İnternet Kaynakları

“Diyar Ağa “Biz Kürt Deđil Türk’üz”, <https://www.yenivatan.at/6848-2/>, (05.11.2020)

Hacı, Gürkan, “Bir Dersim hikâyesi: Diyar Ağa’dan torun Gürsel’e”, <https://www.ensonhaber.com/gundem/bir-dersim-hikayesi-diyar-agadan-torun-gursele-2012-07-29>, (10.10.2023).

Hamsici, Mahmut, “İngiliz Kadın Gazeteci Grace Ellison’ın Gözünden Mustafa Kemal”, BBC News Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c0d9em08ypdo>, (15.10.2020).

İslam Ansiklopedisi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, İslam Ansiklopedisi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkiye-bu-yuk-milletmeclisi> (15.10.2020).

Özöl, Hüsnü, “I. Dünya Savaşı’nda Kafkas Cephesi’nde 16’ncı Kolordunun 391 Harekât Planı, Muş ve Bitlis’in İşgalden

Kurtuluşu", 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Kafkas (Doğu) Cephesi Uluslararası Sempozyumu 25-27 Eylül 2014 / Erzurum, Ankara 2015.

Sertel, Savaş, Akyel, Salih. TBMM'ndeki Dersim Milletvekili ve Faaliyetleri. <https://www.academia.edu>

Sözlü Tarih Çalışması

Diyap Ağanın Torunu Yıldırım, Ali Enver, 2020 Yılında yapılan Sözlü Tarih Çalışması.

Diyap Ağanın torunu Yıldırım, Veli, 2020 Yılında yapılan Sözlü Tarih Çalışması.

Hasan Kudret Yesevi. Yeseviye İkrar Verenler Kitabı Yazarı, 2024 yılında yapılan Sözlü Tarih Çalışması.

01/09/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/diyab-aga-yildirim-1852-1935/?pdf=7230> adresinden erişilmiştir